

Rodno osetljiva upotreba jezika:

PREDLOG OSNOVNIH UPUTSTAVA

Ova uputstva namenjena su svima onima koji žele da imaju svestan odnos prema jeziku i da i upotrebom rodno izbalansiranog jezika doprinesu ravnopravnosti žena i muškaraca. Jezik je moćno sredstvo izražavanja misli, njihovog oblikovanja i ostvarivanja uticaja u društvu. Stoga je pitanje normiranja jezika ne samo stručno, nego i društveno i političko pitanje. Žene i muškarci se smatraju aktivnim sudionicama promena u društvu i zato je neophodno da se odluka o rodnoj ravnopravnosti ostvarenoj putem jezika uključi u sve oblasti javnog društvenog života i u sve političke dokumente (zakone, odluke, propise...).

Prema Deklaraciji o ljudskim pravima (1948) nije dozvoljen nijedan oblik diskriminacije u društvu, a jezik bi trebalo da signalizira nastojanje društva da ukloni oblike diskriminacije (prema rasi, naciji, etničkoj, polnoj, rodnoj, starosnoj, jezičkoj, seksualnoj i drugoj pripadnosti).

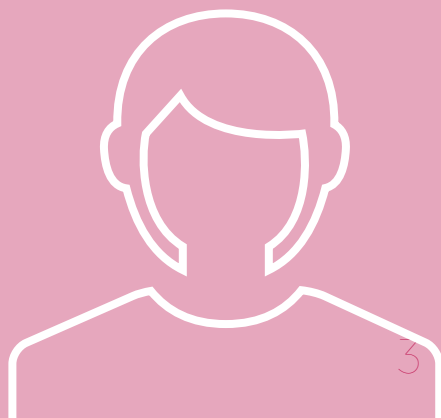
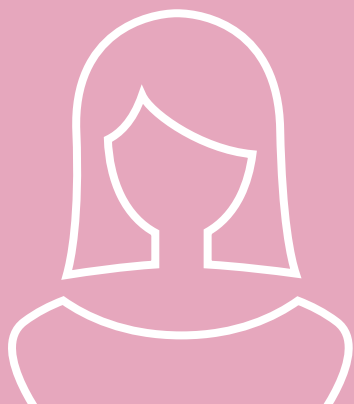
Tokom pedeset godina postojanja Deklaracije donete su različite preporuke za sprečavanje pojedinačnih oblika diskriminacije, pa je ovaj dokument danas delatan u različitim oblicima u svetu, što se vidi i kod nas u zakonodavnoj praksi: usvojen je Zakon protiv diskriminacije, a Zakon o rodnoj ravnopravnosti u skupštinskoj proceduri.

Zahtevi iz Deklaracije su u znatnoj meri već utkani u mnoge naučne discipline, pa tako u domenu jezika postoji posebna disciplina koja se bavi pitanjima jezičkih ljudskih prava (linguistic human rights). U vezi sa ostvarivanjem tih prava važna su dva termina: *lingvicizam* i *seksizam* (vidi Pojmovnik).

U drugim jezicima (na primer, u engleskom, nemačkom i norveškom) nakon trideset godina zalaganja ustanovljena su normativna pravila kojima se uređuje rodno osetljiva upotreba jezika; u srpskom jeziku takav put predstoji u javnoj i službenoj upotrebi, posebno u medijima.

**Jezik je delatnost:
pomoću jezika
povećavamo
znanje, jezikom
menjamo
sopstvenu svest.**

**Jezik je sredstvo
promena.**

Jezik nije neutralan, on odražava različite forme rodne diskriminacije u društvu i može uzrokovati i pojačati rodnu diskriminaciju. Kao što je muškarac jezički vidljiv, tako bi kroz upotrebu odgovarajućih jezičkih formi srpskog jezika i ženu trebalo učiniti vidljivom, a ne podrazumevati je.

Rodno osetljiv jezik predstavlja težnju da jezik pomogne u ostvarivanju ljudskih prava. Ovo je samo deo ukupne problematike koju zovemo *politički korektan govor/jezik*, usaglašen sa zahtevima datim u Deklaraciji o ljudskim pravima: niko ne može biti diskriminisan pomoću jezika u javnoj i službenoj upotrebi.

Pretpostavka je da se usvajanjem rodno osetljive upotrebe jezika može uticati na svest onih koji se jezikom koriste u pravcu rodne ravnopravnosti. Pritom se uvažava činjenica da jezik odražava procese prisutne u prethodnim etapama razvoja društva, koliko i anticipira promene u društvu.

Jezik je moć.

**Svaka
standardizacija
jezika je i
politički čin.**

**Učestvujmo u
tim procesima
unoseći sopstvenu
intuiciju za jezik.**

Pojmovnik rodne ravnopravnosti

Diskriminacija – svako različito postupanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, pola, vere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porekla, političkog ili drugog uverenja, imovinskog stanja, članstva u udruženjima, obrazovanja, društvenog položaja i polne orijentacije.

Diskriminacija žena – isključivanje ili ograničavanje žena u ostvarivanju svojih ljudskih prava.

Ejbolizam – (engl. able – moći) diskriminacija na osnovu (fizičke i emocionalne, psihičke) moći (najčešće se koristi u vezi sa različitim pitanjima osoba sa invaliditetom).

Ejdžizam (engl. age – starost) – diskriminacija na osnovu starosti.

Feminizam – skup teorija, ideologija, pokret, stav ili svest o tome da su žene podređene i diskriminisane na svim prostorima i u svim istorijskim periodima i da takav položaj žena mora da se menja.

Feminizacija (profesije) – povećanje broja žene u nekoj profesiji (na primer u novinarstvu, medicini, obrazovanju).

Feministička lingvistika – kritički promišlja i istražuje postojeće stanje u jeziku, njegovu prošlost i budućnost i ukazuje na moguće promene u pravcu dosledne primene Deklaracije o ljudskim pravima, najčešće u okviru

dva nivoa istraživanja: kako žene (i muškarci) koriste jezik; kako se jezik koristi kada se govori o ženama (i muškarcima).

Identitet – najčešće čine komponente: profesija, jezik, uzrast, vera, socijalni status (siromaštvo), seksualna orijentacija, nacija, rod i pol, ali i mnoge druge koje osobu određuju kao individuu ili njenu pripadnost grupi (na primer, u pogledu državljanstva: migranti, izbeglice i raseljena lica). Osobine identiteta su fluidnost, dinamičnost, pluralnost...

Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost – vladina (ili parlamentarna) tela i struktura uspostavljena da bi se osigurala rodna ravnopravnost i uživanje ženskih ljudskih prava (na primer, kvote, zatim Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost i dr.). Osnovna funkcija mehanizama je da prati i osigurava sprovođenje zakona, principa nediskriminacije i ravnopravnosti između žena i muškaraca.

Istopolna orijentacija – urođeni modalitet ljudske seksualnosti. Uvredljivo je govoriti "normalni i oni koji to nisu", jer je istopolna orijentacija, takođe, normalan, samo manjinski vid ljudske seksualnosti, kako su to propisale Svetska zdravstvena organizacija (1990) i Američko psihološko društvo (1973). Zato su uvredljive izjave: bolesni, tetka, peder, perverzni, nenormalni, lezbača, žene koje mrze muškarce, muškarača, seksualno devijantni ženski petko i sl.

Javni diskurs – upotreba jezika u javnom prostoru (najčešće medijima: pisanim i elektronskim). Podvojenost na javnu i privatnu sferu danas je samo teorijska, jer se ove dve sfere međusobno prepliću.

Jednake mogućnosti – svako ljudsko biće ima jednaka prava i mogućnosti da ostvaruje i razvija svoje sposobnosti, bez obzira na svoje lične karakteristike.

Juvenizam – diskriminacija na osnovu uzrasta (mladosti).

LGBT – Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne i transrodne osobe. Koristi se i skraćenica LGBTIQ, koja obuhvata i interseks i queer osobe.

Lingvicizam – diskriminacija na osnovu jezika; najčešće se odnosi na pojavu u društvu kada je pojedincima ili čitavoj zajednici zakinuto pravo da se koriste maternjim jezikom u javnoj i/ili službenoj upotrebi.

Mizoginija – govor i jezik mržnje (verbalni i neverbalni) usmeren protiv žena.

Predrasude – uglavnom negativni stavovi, često praćeni negativnim osećanjima, koje pripadnici/e jedne grupe imaju u odnosu na neku drugu grupu.

Pol – podrazumeva biološke, unapred zadate razlike između žena i muškaraca.

Rod – podrazumeva razlike u društvenim ulogama žena i muškaraca koje se uče usvajanjem kulturnih obrazaca društva i podložne su promenama.

Rodna analiza – metod analize koji se koristi u cilju utvrđivanja razlika u položaju žena i muškaraca u određenim društvenim okolnostima. Analiza treba da pruži odgovore na tri osnovna pitanja: ko radi koje poslove, ko ima pristup sredstvima, dobiti i mogućnostima, i ko kontroliše sredstva, dobit i mogućnosti.

Rodno osetljiva statistika – statistički podaci koji pružaju kvantitativne informacije o položaju žena i muškaraca.

Rodno osetljiv jezik – ponašanje u pisanoj i govornoj jezičkoj praksi tako da se pomoću jezika signalizira razumevanje i poštovanje ravnopravnosti polova u društvu.

Rodna ravnopravnost – jednaka zastupljenost, moć i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života.

Rodne studije – visokoškolski obrazovni program u kojem se teorijski i praktično izučavaju različita pitanja povezana sa rodom u interdisciplinarnom fokusu.

Seksizam – diskriminacija prema polu, koja se može različito manifestovati, a najčešće putem jezika.

Stereotipi – pojednostavljene slike o pojedinim grupama koje ne potiču iz ličnog iskustva već se nekritički usvajaju.

Uključivanje rodnog aspekta (gender mainstreaming) – proces sistematskog uključivanja perspektive rodnosti i različitih potreba i prioriteta žena i muškaraca u kreiranje i realizaciju razvojnih politika, strategija i intervencija.

Ženska ljudska prava – »sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedna prema drugima da postupaju u duhu bratstva« (*Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, OUN*).

Predlog uputstava za upotrebu rodno osetljivog jezika u sferi javne komunikacije

Jezik zaostaje za promenama u društvu. Da bi stvarnost i jezik bili u harmoniji, potrebno je svesno upotrebljavati jezik i doprinositi promenama.

1. SLEDITI osnovno pravilo za građenje rečenice u srpskom jeziku: subjekat i predikat se moraju slagati u rodu, broju i licu.

→ *Poslanica* Gordana Čomić je *predsedavala* sastankom.

2. UPOTREBLJAVATI dosledno formu ženskog roda za zanimanja i titule žena svuda gde je to moguće.

→ *Predsednica* je priredila prijem za nagrađene sportiste i sportistkinje.

3. ODABRATI iz postojećeg inventara etiketa za zanimanja i titule žena onu jezičku formu koja najbolje odgovara vašoj intuiciji za jezik:

→ *doktorka/doktorica, šefica/šefovica, profesorka/profesoric...*

4. ODVIKAVATI se od nekih ustaljenih izraza kojima se vređaju neke grupe građana i građanki: *Ciganin/Ciganka, peder, ženska* (umesto ženska osoba).

5. KORISTITI paralelne forme u rečenici ako se preporuka odnosi i na muškarce i na žene.

Inventar mogućnosti je: kosa crta, crtica sa nastavkom, veznik **ili**:

- *Kad dođe kondukter/kondukterka, morate mu/joj pokazati kartu.*
- *Kad dođe kondukter-**ka** morate pokazati kartu.*
- *Kad dođe kondukter **ili** kondukterka morate pokazati kartu.*

6. KORISTITI kreativno razne forme rodno osetljivog jezika prilikom oblikovanja teksta.

Kada se oblikuje duži (naučni, stručni, zakonski ili neki drugi) tekst u kojem se često pominju i muškarci i žene (kao u uputstvu br. 5), mogu se u nekoliko prvih rečenica varirati mogućnosti, a onda odabrati jedna od mogućnosti i u napomeni u tekstu objasniti šta će se u daljem tekstu upotrebljavati.

Postoje reči za imenovanje osoba kojima se izbegava obeležje rodnosti. U zakonodavnoj praksi je ustaljena reč **lice**, ovde se predlaže **osoba** (u jednini i u množini):

- **Osoba** koja ne ispunjava konkursne uslove neće biti odabrana.
NE! *Lice koje ne...*
- **Osobe sa invaliditetom** imaju prednost na konkursu.
NE! *Invalidi imaju...*
- **Osobu koja trpi nasilje** uputiti u sigurnu žensku kuću.
NE! *Žrtvu uputiti...*

7. PISATI titule i zanimanja žena u punom obliku, a izbegavati pisanje skraćenica uz lično ime i prezime.

→ *Milica Jovanović, redovna profesorka istorije, predsedava sastankom.*

Posebna vrsta skraćenica odnosi se na prvo slovo, inicijal ličnog imena, uz puno prezime, ako se radi o autoru ili autorki teksta, ili o citiranju unutar nekog spiska konsultovane (naučne) literature. Pisati puno lično ime.

→ *Priručivačice knjige su Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni.*

8. NAVODITI punu identifikaciju za svaku osobu, posebno ukoliko saopštavate o (bračnom) paru.

→ *Došli su Pera Petrović i Dara Marković.*

NE! *Došao je Petrović sa suprugom.*

9. PRIMENITI pravila rodno osetljivog jezika pri prevođenju s nekog stranog jezika na srpski jezika.

→ *S nemačkog: Frau Profesorin na srpski – gospođa profesorka.*

10. Primenjivati predložena uputstva u RAZNIM tekstovima (upitnici, ankete, formulari, konkursi, oglasi...).

→ *Molimo građane i građanke da popune sledeće upitnike.*

Koristiti primer simetrije:

→ *Građani i građanke,*

NE! *dominacije: Građani*

Građanke

→ *Raspisuje se konkurs za prijem u stalni radni odnos:
poslovnog sekretara ili poslovne sekretarice*

NE! *poslovne sekretarice*

→ *direktora/direktorke nabavnog sektora*

NE! *direktora*

→ *pomoćnog radnika/radnice*

NE! *Potrebna kafe-kuvarica*

11. IZBEGAVATI upotrebu etikete za oslovljavanje ili identifikovanje ženske osobe prema bračnom statusu.

→ *Koristiti naziv profesije ženske osobe ili drugu etiketu u oslovljavanju i obraćanju*

NE! *gospođica* (čime se otkriva bračno, neudato, stanje ženske osobe)

12. IZBEGAVATI primere (naročito u udžbeničkoj literaturi) u kojima su muškarac i žena u stereotipnim ulogama

→ *Dejan je lekar, a Mara je domaćica.*

Jezik je moćno oružje. Ako se reči i izrazi koji nagoveštavaju da su žene inferiorne u odnosu na muškarce stalno koriste, ta pretpostavka o inferiornosti postaće deo našeg sistema vrednosti. Otuda potreba da prilagodimo svoj jezik novim idejama. (Vodič za upotrebu rodno neutralnog jezika, UNESCO, 1999).

Službenom upotrebom jezika i pisama (...) smatra se upotreba jezika i pisama u radu: državnih organa, organa autonomnih pokrajina, gradova i opština (...) ustanova, preduzeća i drugih organizacija kad vrše javna ovlašćenja (...) Službenom upotrebom jezika i pisama (...) smatra se i upotreba jezika i pisama u radu javnih preduzeća i javnih službi. Službenom upotrebom jezika i pisama smatra se naročito upotreba jezika i pisama u: 1) usmenom i pismenom opštenju organa i organizacija međusobno, kao i sa strankama, odnosno građanima; 2) vođenju postupka za ostvarivanje i zaštitu prava, dužnosti i odgovornosti građana; 3) vođenju propisanih evidencija od strane opštinskih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja na teritoriji opštine; 4) izdavanju javnih isprava, kao i drugih isprava koje su od interesa za ostvarivanje zakonom utvrđenih prava građana; 5) ostvarivanju prava, dužnosti i odgovornosti radnika iz rada ili po osnovu rada. Službenom upotrebom jezika i pisama smatra se i upotreba jezika i pisama pri: ispisivanju naziva mesta i drugih geografskih naziva, naziva trgova i ulica, naziva organa, organizacija i firmi, objavljivanju javnih poziva, obaveštenja i upozorenja za javnost, kao i pri ispisivanju drugih javnih natpisa. (*Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, "Službeni glasnik RS", br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005*).

Diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.

Zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola. Zabranjeno je fizičko i drugo nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. (*Zakon o zabrani diskriminacije, Beograd, 2009, član 20: Diskriminacija na osnovu pola*).

Govornici jezika odlučuju o načinu na koji će koristiti jezik u određenim situacijama

**– odgovornost za
upotrebu jezika
leži na vama!**